

V. A VÁRMEGYEI ÉLET KEZDETE.

Ajtony legyőzése. Arad vezér. Aradvármegye megalakulása. Első ispánjai. Az ősmegye határai, terjedelme, neve, székhelye. Arad vár és város a mainak helyén állott.

Ajtony, ki már 1015. táján gyanússá lett István előtt, Bolgárország teljes meghódolása után 1019. táján maga is hűséget fogadott a «bolgár-ölő» Vazul iránt. Büntetése késhetett, de nem maradhatott el. Öregedésének napjaiban szent István legkevésbé sem tűrhette, hogy szétmálljék egész életének nagyszerű alkotása, az egységes magyar állam. 1029-ben rokonát, Csanád urat, korábban épen Ajtonynak egyik vezérét küldte a túlhatalmas nemzetségfő ellen, ki a nagyösi téren fogadta el a csatát. Magyar módon harczolt ép úgy, mint támadója, Csanád, ki azonban egy éjjeli rohamban végkép legyőzte őt. Ajtony a csatával együtt életét is vesztette.

A következő napok a tartomány meghódoltatásával teltek el. Maga Csanád az utóbb róla nevezett városig, Ajtony székhelyéig hatolt s azt kardcsapás nélkül elfoglalta. Az eddigi küzdelmek általán a Tisza, Maros és Harangod (Aranka) vízének közében folytak. Ő maga visszasietett a királyhoz, hogy jelentést tegyen és jutalmát vegye¹⁾. Természetes azonban, hogy a csak imént elfoglalt területet nem hagyhatta magára s hogy nem érthette be a nemzetségek és ágak urainak egyszerű hódolatával. Alvezérei gondoskodtak, hogy távollétének ideje alatt teljesen visszatérjen a csend és a rend az engedelmességre szorított vidéken.

Alvezérei közt egy *Orod*, vagy *Arad* nevű is lehetett, ki az Ajtony-nemzetség legéjszakkéletibb területének biztosítását vállalta magára; s kit, Csanádvármegye megalakulása után, az attól keletre, Zarándtól délre be egészen Erdélyig, a Maros mindkét oldalán, délfelé a zsadányi avargyűrű vidékéig terjedő ispánság élére állított a szent király. Ezt egy forrás sem mondja; az azonban már az eddigiekből is bizonyos, hogy *1029 előtt meg nem alakulhatott Aradvármegye* s hogy sorsa idáig egy volt a délvidék sorsával.

¹⁾ Legjobban összeállítja e hadjárat történetét *Karácsonyi*, Sz. Gellért életének »Marosvár meghódítása« cz. fejezetében (82—101.) *Jirěček* (Geschichte der Bulgaren. Prága, 1876.) nem szól sem Gládról, sem Ajtonyról. A Csanád-nemzetségnek 8 birtoka közül a XIV. században 8 vagy 10 feküdt Arad-vármegyében. L. *Karácsonyi*, Történ. Ért. 1884. — 3—24. l.

Nem kételkedhetünk azon, hogy Arad, vagy, régiesen írva, Orod csakugyan élöemberről vette nevét¹⁾ s nem a hrad szláv szótól, a mi várat jelent. Ily helynevet az országnak több részében s oly helyeken is találunk, hol szlávok tömegesebben nem éltek. 1297-ben említik Ungban²⁾, 1369-ben Somogyban³⁾, 1433-ban Biharban⁴⁾, s van ilyen nevű hely Esztergom-, Torda-Aranyos- és Zemplénmegyékben is. Tényleg a XVI. században már elterjedt azon hit, hogy Arad-, vagy Orodvármegyét szent Istvánnak egyik vezérérről nevezték el⁵⁾, úgy mint Szabolcsot, Borsodot, Csanádot, Soltot stb. a hasonló nevű vezérekről.

Arad, mint vármegye, oklevelekben csak 1214 óta szerepel, midőn comeséul épen a Csanád-nemzetség egyik tagját, *Kelement* említik⁶⁾, de ugyanazon időtájban szó van az aradi várnépekről is a váradi regestrumban, tehát szintén hiteles okiratban. Míg ezek a vármegyei élet bizonyosságai, a XII. század közepéről szintén van egy — csak töredékben maradt — okiratunk az aradi prépostságról⁷⁾, a krónikák pedig kivétel nélkül megemlékeznek egy Aradon 1136-ban tartott országgyűlésről. Ekkor már mintegy száz év óta állott az aradi vár, szent Gellért ideje óta a csanádi egyházmegye egyik főesperességének is székhelye⁸⁾. A szent püspökről nevezték el az Arad közelében fekvő Giroltfalva és Geroldháza falvakat is.

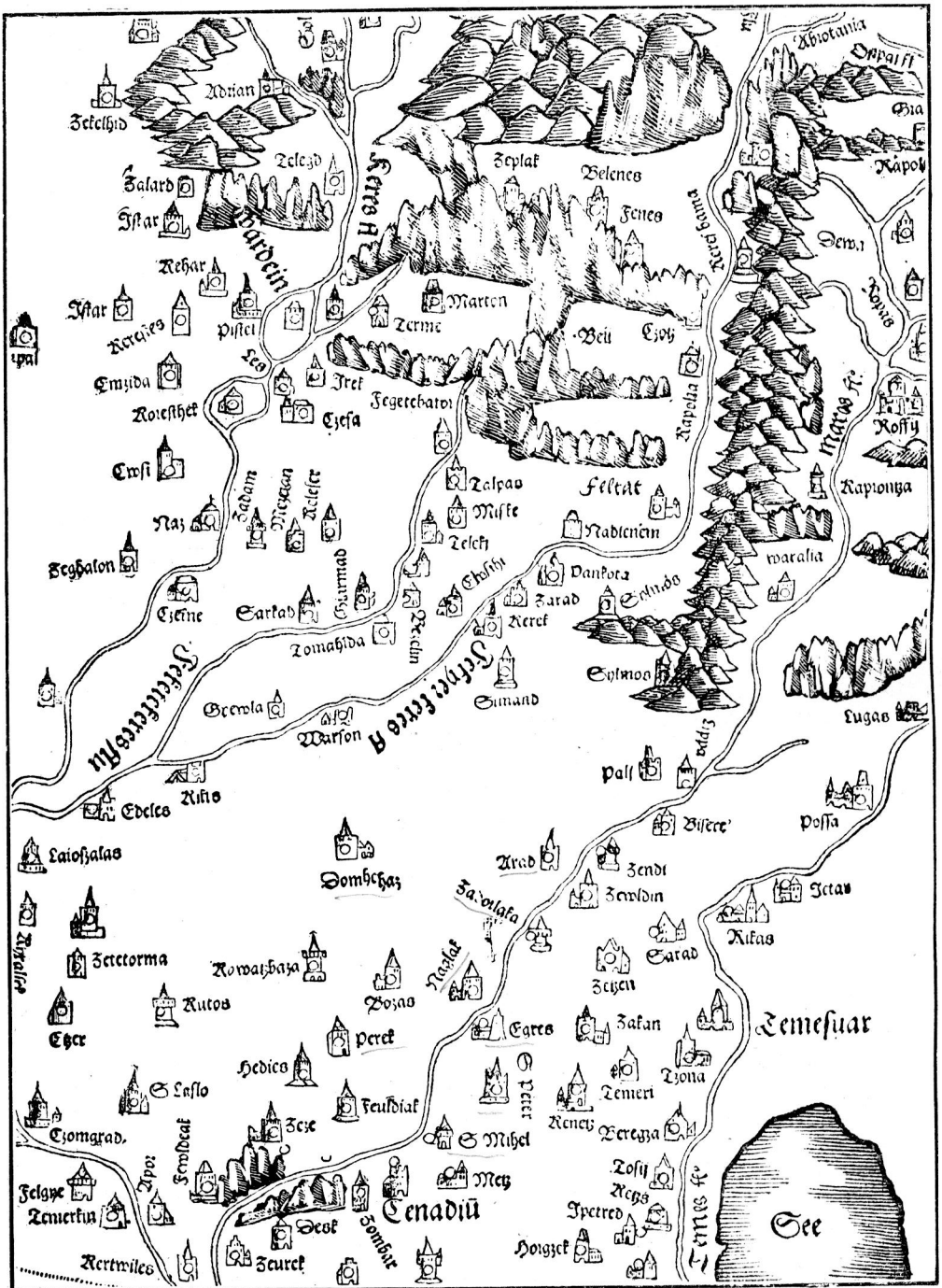
Az aradi főesperesség valóban sz. István és sz. Gellért korából való; már pedig az első alapítású vármegyeék területe összeesett a főesperességek területével s még nevök is egyezni szokott⁹⁾. Akármily ködben borong tehát a meseszerű Arad vezér személye, történelmi tény, hogy *Arad az országnak először alapított vármegyei közé tartozik*¹⁰⁾ s hogy *heros eponymosa szent Istvánnak egyik híve*, valamely Arad nevű vitéz.

Aradvármegye szent Istvánnak saját alapítása; egészen más körül-

1) Nagy Iván (Magyarorsz. családai, I. 63.) megjegyzi, hogy az »Arady oly név, melyet történetünkben nem ismerünk, pedig nemzedék-tana nagy embereket mutat fel.« Arad elnevezését csakugyan egy személyre kell visszavinnünk. Orod mint személynév 1214-ben (Fejér, Cod. Dipl. III. I. 153., 471., 478); Arad 1273-ban (Tud. Gyűjt. 1836. II. 122. és Hazai Okmánytár, VII. 143. ; 1328-ban (Anjouk, okm. II. 364.), 1369-ben (u. o. V. 150.) stb. — 2) Hazai Okm. VII. 262.; 1477-ből orsz. lt. NRA. fasc. 1533. nro 18.; 1658-ból u. o. fasc. 911. Nro 33., 34. — 3) Hazai Okm. V. 150. — 4) Dl. 12523.; 1436-ból u. o. Dl. 12850. sz. — 5) L. az értéktelen csiki krónikán s a Trophaeumon (*Hevenessy*, MSS. GG. XXVIII.) kívül *Szamosközy* István Tört. Maradványait. (Mágy. Tört. Eml. II. oszt. Írók, 28. kötet, 161. l.) Így *Bél* M. is Aradmegye leírásában. (Kézirat az esztergomi primási levéltárban. B. Nro 17. X. d. 6. Pars specialis. §. 1.) — 6) *Fejér*, Cod. Dipl. III. I. 153. — *Fábián*, Aradm. leírása, I. 210—213. stb. — 7) Zsigmond királynak egy 1399-ben kelt ítélet-levelében átirva. Közli a Tört. Adattár Csanád-egyházmegye hajdanához, II. 256. — 8) *Karácsonyi*, Sz. Gellért, 115. *Schem.* Cleri dioec. Csanadiensis, 1880. — 39—60. l. — 9) *Balásy*: A pankotai főesperesség. (Egri Egyházm. Közlöny. 1875. — 15. sz.) és *Karácsonyi*: Az orodi főesperesség. Tört. és Rég. Értesítő, 1882. — 149. l. — 10) *Pesty*, Az eltűnt régi vármegyeék, I. 40. *Katona* (Hist. Crit. I. 87—88. l.) ellenben nem számlálja a legrégebb 24 vármegye közé.

mények közt keletkezett, mint éjszaki szomszédja s most kiegészítő része, Zaránd. Ezt a honfoglalás idején *Velek* vezér kapta, s az első megszállás jogán, a földosztáskor, mint nemzetségének, illetőleg ágának birtokát hagyta utódaira. A honfoglalás-korabeli várak szent István idejében nagy változáson mentek keresztül. A fenntartott regálék sorába jutottak. Törvény mondta ki, hogy minden vár a koronáé¹⁾. Ezt Zarándban könnyen tehetette, mert ott a nemzetség területe nem volt nagy, de összefüggő; épen elég egy vármegye kikerekítésére. A középkori Zarándvármegye határai nagyjából összeestek a vezérek-korabeli Zaránd-szállás hatáiraival. Ellenben *Aradmegyét külön kellett kihasítani Ajtony javaiból*, melyek azelőtt, körülbelül 281 □ myriaméternyi kiterjedésben, összefüggő egészet képeztek²⁾. Emitt kénye-kedve szerént alkothatott a nagy király, már csak azért is, mert fegyverrel győzte le alattvalójának fölkelését; amott, Zarándban, számolnia kellett az adott körülményekkel³⁾. Magánosoknak, az új alkotmány szellemében, nem lehetett váruk; s hogy ez elvet Zarándban már szent

1) Szent István, II. könyv, 6. fejt. — 2) Ide tartozván a mai Arad pécskai, aradi és radnai járása (176 □ myr.) s az egész Torontál-, Temes- és Krassó-Szörénymegye területe. Botka szerént (Századok, 1870. — 518. l.) Csanádmegye területét, Ajtony legyőzése után, annak egész fejedelemségére határozta szent István. Ezt a Névtelen Jegyzővel (11. fejt.) és Sz. Gellért legendaírójával igazolja (*Endlicher*, Monum. 217.). E szerént István király megígérte Csanád vezérnek, hogy Ajtony tartománya comesévé teszi s azt az ő nevéől Csanád provinciának fogják hívni. Azonban épen ő állította föl azon tételt, hogy »Szent István nem egyedül a kisebb számú nagy megyéket — provinciákat — alapította, hanem bennök a nagyobb számú, de kisebb körű várispánságokat is« (517. l.) Ő — Kálmán törvényeire hivatkozva — a megyét egynek tartja a provinciával, melyből tehát utóbb rajzottak ki a várispánságok. Botka vezérrelve közé tartozik, hogy »oly földterület, melyben nemesek — servientes regales — laktak, megye volt«; de hisz ilyenek már a XIII. század elején feltűnnek Aradban s így Arad nem tartozik azon várispánságok közé, melyekben csak IV. Béla idejében — a tatárjárás után — kapott nemességet a várkatonák egy osztálya; vezérelve, hogy a nádori vagy megyei közgyűlések rendszeren megyei joggyakorlatot bizonyítanak. Aradban több ily közgyűlésről tudunk. De a várispánságnak is vannak bizonyosságai. Ilyen a várjog, a várispánság hadi tisztsége s a várkötelék alól való fölmentés. Az első kettőre már II. Endre idejéből vannak adataink Aradmegyéből, melyet tehát e criteriumok alapján csak várispánságnak tarthatnánk. A megye és várispánság fogalma azonban — teljes szabotossággal — még Botka nyomozásai után sincs megállapítva s még ma is jobbadán általános az a nézet, hogy a két fogalom fedte egymást. — 3) Fábían (Aradm. I. 71.) azt mondja, azért nem állhatott Világosvára a magyarok bejöttékor, mert különben e fenséges helyről s nem az alacsony Zarándról neveztek volna el a megyét. Világosvárról azonban — Botka szerént (Századok, 1871. — 307. l.) — csakugyan elneveztek egy comitatus-t, de mindjárt siet is figyelmeztetni, hogy alárendelt minőségű testületeknek is jutott comitatus cím. A világosvári például, mint a hatvani, csak birtok-kerület volt. »Mennyi alkalom — úgymond — a tévedésre, ha a comitatus szónak, mely oly elasticus értelművé vált, mindig csak egy jelentést tulajdonítunk.« Botka a világosvári comitatus-t illetőleg a Codex Patriusra (III. 32.) hivatkozik; ott azonban s a többi kötetben szó sincs róla s máshol sem akadtam nyomára. Ily körülmények közt nem tudhatom, nem a győri Világosvárt illették-e e nevezettel; mert hogy Botka, ha hibásan is, positiv adatot idéz, arra elég biz-

Aradvármegye a legrégebb (1528. évi) magyar térképen.

István foganatosította, bizonyítja, hogy Zarándban is volt Szentkirály nevű falu, melyet a szent király eredeti várkatonáiról neveztek így el¹); úgy, mint talán az aradi Szabadfalut²).

Aradvármegyének az Árpádok korában egészen mások voltak a *határai*, mint manap³). Éjszakon, körülbelül a Rossia-patak forrásától (a Vurvu Codrovasitól, Cucuiedutól és Ömegától) kezdve a Maros és Fejér-Körös vízvázalasztója képezte a határt nyugatfelé egészen a Kalodva-patak eredetéig. Ezen Hegyes-Drócsa-hegység déli lejtője századokon át Aradhoz, az éjszaki Zarándhoz tartozott. A mai Korcsmahegytől, melynek déli aljában ered a Kalodva-patak, a *hidegkúti* völgy baloldalán haladt a határ. E völgy Siritől (a mai Világostól) délre ért a síkságra s itt más, a hegyről lefutó vizekkel együtt meglehetősen mocsarassá tevén a vidéket, a Szárazérbe folyt le⁴).

Siritől kissé délnyugati irányban, a mai földvári puszta délkeleti részéig, Göröcsönyig vannak ugyan kiszáradt erek; ezeknek összfűggését azonban nem lehet kinyomozni⁵). Panádtól éjszakra (a földvári és nagyszentpáli puszta határán) a Tisza mellékvize, a Ménesi-hegyről eredő *Szárazér* volt a határ Zimánd-Bánkútig, honnan azonban délnyugatnak kanyarodva, Gájnál három kilométerre megközelítette a (régii) Marost. Zimánd, Ötvenablaka (Ötvenes), Két-Soprony (Sofronya) és Szent-Pál közt tehát nem volt természetes határa Aradnak és Zarándnak. Szent-Pál vidékén azonban délnyugatfelé ismét erek vezetnek, melyek a kis-szentpáli puszta legdélnyugatibb részén torkollanak a Szárazérbe. Ez ereket s torkolatuktól kezdve a Szárazeret követte a határ Jászpél, Baktornya (a mai Tornya)

tosíték az ő neve. Különbén az arad-zarándi Világosvár a XV. századtól kezdve mintegy 100 faluból álló birtokkerületet képezett s így méltán híhatták comitatusnak. (V. ö. Századok, 1870., 516., 1871. 298. és 307. l.)

1) E várkatonákat utóbb a szentkirály fiainak vagy szabadjainak hítták. (Várad Re-gestrum, 147., 304., 360. §§.) — 2) Így nevezik már 1440-ben. Dl. 13597. A Marostól délre feküdt. A mai Szabadhelyet még 1787. is Szombathelynek hítták. (Aradm. jegyző-könyve, 1787., 1269. sz.) Ez tehát másik. — 3) Aradvármegye e könyvhöz mellékelte középkori térképe félezredév adatait dolgozván föl, a benne jelzett határok időnkint némi módosítást szenvedtek. A régi Arad helységeit, melyek alapján e térképet készítettem, külön fejezetben tárgyalom. A 62. lapon levő 1528. évi térképet irodalomtört. érdeke miatt csatolom. Nagy előismerést érdemel *Karácsonyi*, ki »Az orodi főesperesség és Orodmegye hajdani határai« című értekezésében (Tört. Ért. 1882. 149—171.) és *Csánki* Dezső, ki »Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában« (I., 757—782.) című nagy művében — amaz a XIV., emez a XV. századra nézve — nagy biztonsággal jelölték ki a vármegye határait. A mit *Pesty* Frigyes (Eltűnt vármegyék, I. 18—49.) mond a régi Arad területéről, sok tekintetben helyre kell igazítani. — 4) V. ö. *Lóczy* jelentésével. Földtani Közlöny, XIV. (1884.) 199. l. — 5) A világosi rétföldek éjszaknyugati része (az arad-világosi országút s a világos-kladova-földvári dűlőút találkozásánál) a tenger felett ép oly magasan (121 m.) fekszik, mint Új-Panád, a Szárazér balpartján. A jobbpart felé levő vidék némileg mélyebben fekszik a baloldalinal s így fel is vehette a Világosfelől jövő erek némely részét.

és Kinged mellett Sziondig, honnan, a mai pécskai szőlődombok felől ismét erek nyíltak a Szárazérbe. Ezek, Kingedtől délre, már Arad nyugati megyéjét alkották. Szent-Páltól Kinged közelében le a mai Pécska nyugati részéig Csanádvármegye volt Arad szomszédja. Innen a mai Német-Szent-Péterig a Maros és a belőle Papi (a mai Poppin-erdő) átellenében kiszakadó Harangod kanyarúatait követte az arad-csanádi határ.

Német-Szent-Pétertől délkeletfelé Monostorig csak kisebb völgyek mentén találkozott Arad és Csanád. Monostortól délkeletre a rét s a vingai szőlődombokról jövő völgy már Temesvármegyétől különítette el Aradot. A szécsényi erdőtől odáig, hol a Beregszó fölveszi a Nádasd felől jövő patakot, nem volt természetes választó-vonal. Innen azonban (Piskitől, a mai Bruckenautól éjszakeletre) mindenütt ez utóbbinak jobbpartjáiért Aradmegye. E patak forrása volt az ősmegye legdélkeletibb pontja. Onnan éjszakra Solymoson át, az ott a Marosba omló solymosi patak mentén érte el az ősmegye keleti határa a Hegyes-Drócsát, úgy, hogy az első Árpádok idejében az innen keletre Erdélyig vonuló hegyvidékre aligha terjedett ki a megyei élet. Az Árpádok uralkodásának végefelé azonban már bizonyosan kiterjedett. Ekkor a határ a nádasdi patak forrásától (a Torkosától) keletnek a hodosi határhegyen, az Obbin, Puerin, Barrán és Grüdán át a Lunkasáig, illetőleg a Bege (Béga) folyóig ért s Arad, a Barra-oromtól kezdve, Krassómegyével jutott szomszédságba. Onnan, hol a Bege a lapusnyiki patakot fölveszi, egészen a Bunya-torkolatáig a Bege, majd maga a Bunya-patak lett a határ, egészen ennek forrásáig. Bunyától s illetőleg az Istvándombtól (Dimpu lui Stefan) kezdve a Nagyhegyen (Deauli Mare), a marzsinaí réten (Margina Ritului), Grumanon, Tudoron, Maguricán és Pestesen át egészen az erről fakadó Pestes-patak forrásáig mindenütt a Maros és Bege vízválasztója volt a határ Arad és Krassó közt. Keleten Hunyadvármegyével érintkezett a Dragoitól éjszakra az Almásnak a Marosba-ömléséig, majd a Marosnak s a Rosszai-pataknak összefolyásáig és föl egészen a már említett Rosszai-patak forrásáig, hol Arad, Hunyad és Zaránd összeszőgellett.

Ehhez képest az ősmegye¹⁾ fekiüdt a Ferrótól számított kel. hossz. $38^{\circ}44' - 39^{\circ}23'30''$ -e s az é. szél. $45^{\circ}54'30'' - 46^{\circ}18'$ -e alatt; az Árpádkor vége felé pedig már a kel. hossz. $38^{\circ}44' - 40^{\circ}5'30''$ -e s az é. szél. $45^{\circ}48'30'' - 46^{\circ}18'$ -e jelölte a vármegye legszélsőbb határait. Az ősmegye terjedelme mintegy $20\frac{1}{5}$ myriaméter volt, melyhez keletfelé (Lippától keletre) még közel 20 myr. járult²⁾, úgy, hogy az Árpádkorszak végén Aradvármegye területét $45\frac{1}{5}$ myriaméterre becsülhetjük³⁾. A mai Aradnak tehát csak $75\frac{0}{10}$ -át, vagyis háromnegyedét tette (kezdetben alig felét).

1) Értve alatta az aradi főesperességet. — 2) Pontosabban $19\cdot38$ myr. — 3) E számítás csak az átlagos területre vonatkozik, mert időközben a határok kisebb-nagyobb változásokat szenvedtek. E számok is csak megközelítő természetűek.

Az Árpádkorszak végén az országnak egyhetvened részét foglalta magában (most $\frac{1}{53}$ -át teszi); s így, ha csakugyan 72 vármegyére volt felosztva az ország, a szabályos nagyságú vármegyék közé tartozott¹⁾.

Határai gyakran, de nem lényegesen változtak a középkorban²⁾.

A vármegyét az Árpádok és a vegyesházbeliek korában *Orodnak neveztek*; így találjuk írva minden régi oklevélben. Az Arad-név csak a XIV. és XV. században kezd feltűnedezni³⁾.

Egyetlen adatot sem találunk a középkorból, mely azt bizonyítaná, hogy Aradmegye a maga *gyűléseit* máshol tartotta volna, mint Aradon

1) A vármegyéknek állítólag *Verbóczy* által készített jegyzékében, mely 72 nevet sorol fel, Arad sem hiányzik, kivéve a Tripartitum és Corpus Juris 1696., 1740., 1751., 1822. és 1844. évi kiadásait. — 41 vármegyéről szól, köztük Aradról is, a Pécselt 1416-ban tartott országgyűlés; a felsőmagyarországi vármegyéket — mint a rendek maguk írták — névszerűen nem ösmerték. (*Fejér*, Cod. Dipl. X., VIII., 568.) — 1435-ben Zsigmond 58 vármegyét utasított — köztük Aradot is — a honvédelmi rendszer tárgyában. (*Pesty*, Eltűnt vármegyék, I. 20.); *Bonfini* (Hist., I. decas, I. könyv) 56 vármegyét sorol fel. *Falco* János, Miksa trónkövetelő titkára, 62 vármegyéből csak 46-ot tudott megnevezni; köztük Aradot is. (*Pesty*, id. h., I. 34.) Az 1505. évi országgyűlésen képviselt 53 vármegye közt Arad is ott volt. (*Fálszay*, A magyar nemzet napjai, 156.) Izabella királyné 1542. évi adórovása szerint az országnak 62 vármegyéje van; az egyik Arad (*Pesty*, I. 25.). *Heltai* 1571-ben a Hármaskönyvhöz írt bevezetésében 53, krónikájában pedig, melyet 1575-ben adott ki, 66 vármegyét sorolt fel; amott 46., emitt 37. helyen Aradot. Szenczi *Molnár* Albert szótárában (1644.) 74 vármegyéről tud; Arad a 62-ik (Zebernek és Szaránd közt!). — 2) Nagyon téved *Pesty*, midőn (id. h.) azt hiszi, hogy »a most kicsiny Csanád egykor a majd Zarándhoz, majd Aradhoz tartozó Világosvárat is magában foglalta.« (Alkalmasint Felgedus nevét magyarázta Fulgidusra s így értette ezt, mint több elődje, Világosra. Gedus azonban romjaiban ma is megvan Pécskától délnyugatra, csanádi területen.) Még feltűnőbb az az állítása, hogy »a ma Torontálban fekvő Deszk falu a Maros balpartján különféle időben majd Arad-, majd Csanád-, sőt 1510-ben Csongrád megyéhez is tartozott. Ez a Deszk — úgymond (I. 40.) — annyiból is nevezetes, hogy ez volt Aradvármegyének legnyugatibb pontja, akkor t. i., midőn Aradvármegyének területe jó mélyen, a Maros balparti vidék térségeibe benyúlt. Miatán Aradmegye a mai krassómegyei részeket Facsettől a Marosig is magában foglalta, valóban különös földrajzi konfigurationak volt példánya.« Azonban szó sincs ilyen szőrnyalokról. Deszket 1465—1520-ig mindig mint aradmegeyi promontoriumot említi 21 előttem ösmeretes oklevél, melyek szerint Aradtól éjszakra a Maros közelében feküdt. *Mercator* térképén (Atlas sive cosmographicae meditationes. Amsterdam, 1606.) és *Kreckwitz*nél (Richtige Beschreibung des Königr. Ungarn. Frankfurt, 1686.) a Tiszáig terjed az Orodienensis comitatus; *Valckn*ál (Le Royaume de Hongrie) az Érméltől a Dunáig van kijelölve, a nagyon elterjedt *De Wit*-féle földleírásban pedig (Amsterdam) a »Regnum Hungariae« felíratú térképen a Sebes-Köröstől délre a Marosig — Nagyváradal és Gyulával együtt — minden terület »Comitatus Orodienensis.« Hát még ha utána-mondanók Pestynek azon egyik megfoghatatlan tévedését, hogy a tordai Egyházfalva is ide tartozott, mert — az aradi képtalané volt! Ekként az Aranyos, Sebes-Körös, Tisza és Bege közt mintegy 240□ myr. terjedelmű földet érhetnének Arad alatt. — 3) Már 1358-ban Aradot ír Márk krónikája (1867. évi kiadás, XCII—XCIII. 1.). 1455-ben Aradmegyét említi *Thelegdy* Miklós. (Dl. 322.) Maga a Corpus Juris csak 1779-en túl ír Aradot Orod helyett. De ezen hangváltozás más vidékeken is tapasztalható. A bihari Orod 1452-ben Arad néven szerepel. (Dl. 14563), tehát egyszerre két alakban is. Orodban úgy, mint Horommegyében

(Orodon); de többet találunk arról, hogy Aradmegyén kívül más szomszédmegyék is tartottak ott gyűléseket¹⁾. Jelen kellett lennie a megye ispánjának (comesének), a várispánnak (ki mint várnagy szerepelt), a vár hadnagyának, a fő- és alhíradóknak, századosoknak, tizedeseknek; rendszerént a comes meghívására gyűltek ott össze az egyházi és világi főurak, a köznemesek, a várkatonák, várőrök, udvarnokok s a várnép (castrenses). Az ős megyeiélet e tényezői közül többnek nevét ismerjük a XIII. századbéli Aradmegyéből is. E megye-gyűléseken már az Árpádok idejében szigorúan láttak törvényt; s Aradon magát a *tüzesvasítéletet* is alkalmazták a székhelyen levő prépostság templomában, hová a szomszéd megyék perlekedőit is utasították.

Aradmegyének Arad (Orod), Zarándnak Zaránd vára képezte középpontját.

II. vagy vak Béla nyitja meg azon királyok sorát, kik az *aradi várjóságait*, a honvédelem rovására, elajándékoztatták. Ő alapította az aradi prépostságot és káptalant 1135. táján²⁾. Könyvalakban kiadott kiváltságlevele felsorolta azon szállásokat, melyeket a káptalannak az aradi várban adott (mansiones in castro Orodienzi), valamint a falvakat, melyek közül azonban csupán néhánynak neve maradt reánk.

A várban eredetileg csak a templom és a káptalanház részére ajándékozott telket a király. E templom a várban feküdt, a *mai Aradvárosban*, a város legdélekeleibb sarkában levő Óvartéren³⁾.

(Századok, 1874. — 21.) csak a török hódítás idejében kezdett uralkodni a nyiltabb a hang. E sajtóságos körülmény megvilágítása Aradmegye régi ethnographiájának körébe tartozik. A szó etymológiája Földes Jánostól (Lakatos, Arad tört. I. 9—15.)

1) Ezeknek alakjáról és módjáról l. *Botka* tanulmányát (Századok, 1870. — 513—514.) s alább e könyvben. — 2) *Zsigmond* királynak egy 1399. (Tört. Adattár, II. 256. Ösmerte már ifj. *Vásárhelyi* János is. L. Kézírások Félíven, V. 65., az aradi lyceum Vásárhelyi-könyvtárában) és a csanádi káptalannak egy 1405. évi oklevelében (DI. 31121.) csak néhány pont van fölvéve II. Béla privilegialis leveléből. — 3) E kérdéssel alább a városok leírásában bővebben foglalkozom.

